

Με τα μάτια των ξένων

Η προεπαναστατική Ελλάδα των Γάλλων περιηγητών

Γράφει ο ΠΩΡΓΟΣ ΚΟΡΑΟΜΕΝΙΔΗΣ
centefktirio@translatio.gr

Μόλις πριν από μήνα, γράφοντας για τον κατάλογο της έκθεσης «Η Θεσσαλονίκη των ζωγράφων-περιηγητών του 19ου και 20ού αι. από τη Συλλογή Καλφαγιάν», θύμιζα πως μέχρι τα μέσα του 16ου αιώνα, με εξαίρεση λιγοστά νησιά και μερικά μεγάλα λιμάνια, η πλειονότητα των «επαγγελματιών ταξιδιωτών» που ονομάστηκαν περιηγητές δεν ενδιαφέρεται ακόμη ιδιαίτερα για την Ελλάδα.

Κατά την Αναγέννηση μάλιστα, η Ευρώπη γνωρίζει πολύ λίγα για την τύχη της Ελλάδας και των κατοίκων της, ενώ βέβαια αντλεί από τον πλούτο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. (Θυμίζω την επισήμανση του Βολταίρου: «Την εποχή της αναγέννησης των γραμμάτων, όταν άρχισαν να χρησιμοποιούνται ως πρότυπα οι αρχαίοι, ο Ομηρος, ο Δημοσθένης, ο Βιργίλιος, ο Κικέρων ένωσαν κατά κάποιον τρόπο τους Ευρωπαίους και σχημάτισαν από τα τόσα έθνη μια ενιαία πολιτεία των γραμμάτων».) Οι εμπορικοί δρόμοι προς την τότε βασιλεύουσα Κωνσταντινούπολη και προς τα άλλα κέντρα της Ανατολής δεν την περιλαμβάνουν παρά ελάχιστα. Η κατάσταση αλλάζει γοργά στα μέσα του 16ου και κυρίως στις αρχές του 17ου αιώνα, οπότε εκδηλώνεται ζωηρό ενδιαφέρον μεταξύ των Ευρωπαίων περιηγητών για την Ελλάδα και τα μνημεία της. «Στα πρώτα όμως τούτα χρόνια, κίνητρο για την περιήγηση στην ελληνική γη θα γίνει περισσότερο η ελπίδα για την αποκάλυψη καλλιτεχνημάτων και πολύ λιγότερο η επιθυμία για τη γνωριμία του άγνωστου ως τότε ελληνικού χώρου», παρατηρεί η Αγγελική Κόκκου στο πολύτιμο έργο της *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία* (Αθήνα, εκδόσεις Ερμής 1977). Η εξαιρετικά χρήσιμη όσο και ευανάγνωστη εργασία της Αυγουστίνου (η οποία είναι διδάκτωρ του πολιτειακού Πανεπιστημίου της Ιντιάνα) βασίζεται στην εξαντλητική μελέτη των σημαντικότερων ταξιδιωτικών χρονικών που αναφέρονται στην προεπαναστατική Ελλάδα, καθώς και στη διεξοδική εξέταση των θεμάτων και των ιδεών που περιέχουν, σε συνάρτηση με προηγούμενα, σύγχρονα και μεταγενέστερα, ανάλογα κείμενα. Στην επισκόπηση της η συγγραφέας λαμβάνει φυσικά υπόψη της ότι κάθε ταξιδιωτικό χρονικό είναι, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, «καθρέφτης με διπλή όψη: στην προσπάθειά του να συλλάβει και να χαράξει τα χαρακτηριστικά ενός ξένου τόπου, ο δημιουργός του τον σφραγίζει με τα προσωπικά

Ο Ναός του Ολυμπίου Διός, 1758. Παρά την πρόθεση του Julien David Le Roy να τονίσει την αντίθεση ανάμεσα στο αρχαίο και το νέο, στην εικόνα του αποτυπώνεται η συμβίωση αρχαίου και νέου και η πρακτική χρήση των μνημείων από τους Αθηναίους (εικόνα και λεζάντα από το βιβλίο)

και πολιτισμικά του αποτυπώματα». Έχει ενδιαφέρον η σύνθεση των στόχων τους οποίους βάζει η μελέτη της Αυγουστίνου. Η οποία, πρώτα πρώτα, συσχετίζει την ταξιδιωτική λογοτεχνία με την εμφανή επίδραση του κλασικού κόσμου στη γαλλική σκέψη και τα γράμματα, από τις φιλολογικές απαρχές του ουμανισμού μέχρι τους ρεμβασμούς των ρομαντικών ελληνιστών. Κι ακόμη, μελετά την εικόνα της νεότερης Ελλάδας όπως την αποτύπωσαν οι Γάλλοι που περιηγήθηκαν την Ανατολική Μεσόγειο. Με την έννοια του διπλού καθρέφτη που ήδη μνημονεύτηκε, κάθε οδοιπορικό αφενός δίνει πληροφορίες για τους τόπους που επισκέφθηκε ο περιηγητής, αφετέρου αντικατοπτρίζει τις νοητικές διεργασίες αλλά και τις αξίες που χρησιμοποίησαν, εν γνώσει ή εν αγνοία τους, οι φορείς ενός πολιτισμού (του δυτικοευρωπαϊκού στη συγκεκριμένη περίπτωση) για να πλησιάσουν και να κατανοήσουν τον ελληνικό πολιτισμό του 16ου και του 17ου αιώνα. Σημειώτεον ότι οι περιηγητές, φτάνοντας στην Ελλάδα, βρίσκονταν αντιμέτωποι με

μία πραγματικότητα η οποία απείχε από αυτήν που είχαν διαμορφώσει μέσα από τα κλασικά κείμενα. Γι' αυτό άλλωστε οι Γάλλοι φιλέλληνες πολύ σύντομα αποδύθηκαν σε έναν αγώνα να γεφυρώσουν το χάσμα ανάμεσα στην υπό οθωμανική κυριαρχία Ελλάδα και στο κλασικό παρελθόν του τόπου. Η Αυγουστίνου αναζητά τις λογοτεχνικές και πνευματικές απαρχές του φιλελληνισμού κατά την προεπαναστατική περίοδο και ερμηνεύει την εξέλιξή του. Λόγου χάριν, επισημαίνει πως τα πρώτα χρόνια της άνθησης του περιηγητισμού, οι Γάλλοι ταξιδιώτες περιοριζόνταν στο να εκφράσουν τη συμπόνοια τους για τη σκλαβιά που βάραινε τους Έλληνες -αλλά μέχρι εκεί. Η αμφισβήτηση του θεσμού της μοναρχίας στα χρόνια του Διαφωτισμού και η σταδιακή αποδυνάμωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας επέτρεψαν να λάβει σάρκα το όραμα της απελευθέρωσης της Ελλάδας, που εκδηλώθηκε στη Γαλλία στα τέλη του 18ου αιώνα. Με αυτό το πρίσμα, η Αυγουστίνου εξετάζει τις περιγραφές του ελληνικού φυσικού χώρου και των

ανθρώπων του σε συνάρτηση με τα ειδικά χαρακτηριστικά (ύψος, κριτήρια, αρχές κτλ.) του κάθε συγγραφέα αλλά και με το γενικότερο πνευματικό και λογοτεχνικό περιβάλλον από το οποίο προέρχεται. Ετσι, η μελέτη της ταυτόχρονα παρακολουθεί την εξέλιξη και την ανάπτυξη του ταξιδιωτικού χρονικού ως είδους γραφής, αφού οι συγγραφείς που το καλλιέργησαν χρησιμοποίησαν λογοτεχνικά μέσα για να κάνουν πιο γλαφυρές τις αφηγήσεις τους. Η πολυδιάστατη μελέτη της Αυγουστίνου (η αγγλόφωνη έκδοσή της άλλωστε βραβεύτηκε από τον φιλολογικό σύλλογο Modern Language Association) βοηθά κυρίως να καταλάβουμε καλύτερα τον σύνθετο χαρακτήρα του ταξιδιωτικού χρονικού, με την αλληλεπίδραση της αντικειμενικής πραγματικότητας και της υποκειμενικής πρόσληψής της, αλλά και να αντιληφθούμε τη δυναμική σχέση ανάμεσα στους Γάλλους περιηγητές και τους κατ' ανάγκην «χλωμούς» επιγόνους των ινδαλμάτων τους, τα οποία είχαν γεννήσει τον κλασικό ελληνικό πολιτισμό.

Όλγα Αυγουστίνου

Ιδανικά ταξίδια: Η Ελλάδα στη γαλλική ταξιδιωτική λογοτεχνία, 1550-1821

Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 2003, 480 σελ.